

درباره روزه

<?xml encoding="UTF-8">

روزه عامل باز دارنده از گناه

تقوي و پرهيزكاري در تربيت و اخلاق اسلامي يك مسلمان نقش بسيار مهمي دارد، و براي رسيدن به اين صفت شايبسته است كه بهترين عبادت در ماه صيام مبتني بر آن است كه خداوند مي فرمايد :

«لعلكم تتقون»

كه نتيجه و علت غائي روزه، تقوي از محارم الله است.

بهترين اعمال در ماه رمضان چيست؟

وقتي پيامبر (صلي الله عليه و آله) در خطبه شعبانيه فضائل ماه رمضان و روزه را برشمرد، امير المؤمنين علي (عليه السلام) پرسيد : بهترين اعمال در اين ماه چيست؟ در پاسخ پيامبر (صلي الله عليه و آله) فرمود : «الورع عن محارم الله» يعني پرهيز و اجتناب از معاصي و گناهان است، بنابر اين روزه عامل بازدارنده از گناه و عامل سرکوب کننده نفس عصيان گر است، كه روزه دار با انجام اين دستور الهي به نحو احسن كه از شرائط كمال روزه است، روح تقوي و پرهيزكاري را در خويش زنده مي كند، زيرا كه با روزه و در ماه مبارك رمضان، اصلاح نفس و تربيت آن و تقوي پيشه كردن به مراتب آسانتر است، زيرا گرسنگي و تشنگي و ديگر محروميتهاي روزه، شعله هاي سرکش غرائز حيواني و هواهاي نفساني را خاموش مي سازد.

مولانا مولوي گوید :

هست روزه ظاهر، امساك طعام

روزه معني، توجه دان تمام

اين دهان بستي، دهاني، باز شد

كه خورنده، دانه هاي راز شد

جوع مر خاصان حق را داده اند

تفسیر الصوم جنة از امام صادق (ع)

امام صادق (علیه السلام) فرمود : که پیامبر (صلي الله عليه و آله) فرموده است :

«الصوم جنة، اي ستره من آفات الدنيا، و حجاب من عذاب الاخرة فاذا صمت فانولصومك كف النفس عن الشهوات، و قطع الهمة عن خطوات الشيطان، و انزل نفسك منزلة المرضي لا تشتهي طعاما و لا شرابا، متوقعا في كل لحظة شفاءك من مرض الذنوب و طهر باطنك من كل كدر، و غفلة و ظلمة يقطعك عن معني الاخلاص لوجه الله تعالى»

امام علیه السلام در تفسیر این بیان رسول الله (صلي الله عليه و آله) می فرماید : یعنی روزه ستر و حجاب است روزه دار را از آفات دنیا و حجاب و مانع است عذاب آخرت را از او، پس هر گاه خواستی روزه باشی از روزه داریت قصد کن نگهداری و بازداشتن نفست را از کل شهوات و خواهشهای نفسانی (مثل فحش گفتن و مجادله و قسم دروغ و . . .) زیرا ارتکاب این گناهان در روزه موجب نقصان ثواب روزه و باعث حرمان از قبول آن است.

(در حدیث است، که زنی روزه دار، به کسی ناسزا می گفت، پیامبر (صلي الله عليه و آله) فرمود : که به این زن طعام دهید تا بخورد، زن به حضرت عرض کرد که من روزه ام، حضرت فرمودند چگونه روزه ای که فحاشی می کنی؟ روزه تنها همین نیست که کسی آب و غذا نخورد، بلکه روزه دار باید سایر اعضا و جوارح را نیز با خود به روزه بدارد، و از گفتار و کردار بد احتراز نماید) . و قطع کن راههای پر حزن و اندوه شیطانی را (که اگر پیمودن راههای شیطانی را اراده کنی دچار اندوه فراوان خواهی شد) و در روزه قیاس کن نفس خود را که به سبب ارتکاب منهیات بیمارست، که بیمار جسمانی را رغبت و میل به طعام نیست و به امید شفا از ماکولات و مشروبات اجتناب می کند و تو نیز به سبب عصیان و نافرمانی مولای حقیقی بیمار روحانی هستی، و حکیم علی الاطلاق از فرط شفقت و مهربانی و از برای محو گناهان ترا فرموده که : مثل بیمار جسمانی از خوردنیها و آشامیدنیها دوری جوئی و روزه بداری، تا به برکت این عمل و عدم توجه به شهوات نفسانی از مرض روحانی شفا یابی و به وسیله او تقصیرات تو محو شود، همچنان که در روزه ظاهر خود را از آرایش اکل و شرب باز می داری باطن خود را نیز از عیب و تیرگی و غفلت و ظلمت میل به باطل باید پاکیزه داری تا روزه تو از معنی اخلاص خالی نباشد.

قال رسول الله صلي الله عليه و آله : قال الله تعالى :

«الصوم لي و انا اجزي به »

حضرت از ذات احدیت نقل می فرماید که : حقتعالی فرموده که : روزه از برای منست و مختص به من است و من ثواب او را چنان که لایق به من است به او خواهم داد.

تحمل درد طاعت آسان تر از عذاب آخرت است

يکي را گفتند همانا تو ضعيف و ناتواني و با اين حال روزه تو را ضعيف تر و ناتوانتر مي کند گفت : من ثواب روزه را براي جلوگيري و دفع بدي و سختي روز رستاخير آماده مي کنم و شکیبائي بر طاعت و فرمانبرداري خدا آسانتر است، از شکیبائي بر عذاب او.

«فالصوم يميت هوي النفس و شهوة الطبع و فيه حياة القلب و طهارة الجوارح و عمارة الظاهر و الباطن و الشکر علي النعم و الاحسان الي الفقراء و زيادة التضرع و الخشوع و البكاء و حبل اللجوء الي الله و سبب انکسار الشهوة و تخفيف الحساب و تضعيف الحسنات و فيه من الفوائد ما لا يحصي و کفي ما ذکرنا منه لمن عقل و وفق لاستعماله». (1)

فوائد و خصوصيات روزه، از امام صادق (ع)

در اين بيانیه امام صادق (عليه السلام) به فوائد و خصوصيات روزه از نظر مادي و روحاني و معنوي پرداخته و چنين مي فرمايد : از جمله فوائد روزه آن است که خواهشهاي نفس را مي ميراند، چرا که منبع همه فتنه ها و مصدر همه شرها شکم است، و هر گاه شکم پر شد از حرام و شبهه، فرج به حرکت مي آيد و خواهشهاي باطل و تخيلات عاطل در نفس خطور مي کند، چنان که در حديث است که : اني اخاف عليكم من البطن و الفرج، و شهوت فرج از شهوت بطن ناشي مي شود، اگر بطن عفيف باشد و به قدر ضرورت اکتفاء کند و از حرام و شبهه اجتناب نمايد بلا شک فرج نيز عفيف مي شود، و هر گاه هر دو عفيف شد حيات دل که عبارت از صفا و جلالي باطن است حاصل خواهد شد، و ممکن است که ضمير مجرور راجع بصوم باشد يعني صوم موجب حيات دل است و اين معني نيز نزديک به معني اول است.

و فايده ديگر، پاكي اعضاء و جوارح است چرا که روزه کامل چنان که مذکور شد مشتمل است بر حفظ جوارح و اعضاء از ديدن ناملايم و شنيدن نامناسب و تناول ناموافق.

و فايده ديگر تعمير ظاهر و باطن است اما اشتغال روزه بر تعمير ظاهر يا به واسطه اشتغال روزه کامل است بر حفظ اعضاء و جوارح از حرکات ناملايم، چنان که دانستي، و يا به واسطه آنکه تعمير ظاهر عبارت از مشغول بودن به ذکر باري تعالي است و به ياد او بودن، و اما اشتغال روزه بر تعمير باطن ظاهر است، چرا که هر گاه روزه دار با وصاف مذکوره موصوف شد و از مخلات و منافيات احتراز نمود به عمارت دل که عبارت از پاكي او است از لوث افکار باطله و مخاطرات زائفه موصوف خواهد شد.

و فایده دیگر، شکر گزاری نعمتهای الهی است چرا که به سبب روزه و گرسنگی قدر تنعمات وافیه بر او ظاهر خواهد شد و شکر او را به جا خواهد آورد.

و فایده دیگر، احسان نمودن است به فقرا و ارباب حاجت، چرا که به سبب روزه و ادراک گرسنگی حال فقراء و اهل مسکنت بر او ظاهر می شود، و می داند که ایشان چه می کشیده اند و چه می کشند و این باعث رقت قلب و احسان نمودن به ایشان می شود.

و فایده دیگر، زیاد شدن تضرع و خشوع است، چرا که روزه باعث قلت کدورت و تخفیف تیرگی دل است، و جلای دل موجب تضرع و خشوع است، و تضرع و خشوع موجب قرب الهی است، و نیز باعث زیادتى رسوخ التجاء است به جناب عزت، چرا که روزه موجب صفا و جلای دل است و جلای دل موجب انس بباری و قطع از مخلوق است، چنان که می فرماید : روزه باعث زیادتى التجاء است به باری تعالی، چنان که معلوم شد و نیز روزه سبب شکستن شهوات و خواهشهای نفسانی است. و موجب سبکی حساب روز قیامت و دو چندان شدن حسنات می باشد. و در روزه آنقدر فوائد هست که به حیطه ضبط در نمی آید و آنچه بیان شد کافی است از برای هر که صاحب عقل و هوش است و توفیق عمل دارد. (2)

چه کسی جز صائم مخلص تحمل تشنگی در تابستان را دارد؟

امام صادق (علیه السلام) فرمود :

«من صام یوما فی الحر فاصاب ظما وکل الله به الف ملک یمسحون وجهه، و یشرونه حتی اذا افطر قال الله عز و جل ما اطیب ریحک و روحک یا ملائکتی اشهدوا انی غفرت له» (3)

اگر کسی یک روز در هوای گرم روزه باشد، و تشنگی بر او اصابت کند، خداوند هزار ملک بر او موکل می گرداند که او را نوازش دهند و همچنان تا وقت افطار او را بشارت (به رحمت خدا و بهشت) می دهند، (در اینحال) خداوند عز و جل می فرماید : چه معطر و زیبا است، بوی خوش تو و روح پاک تو، ای ملائکه من شما شاهد باشید که من او را آمرزیده ام.

و این روزه اگر برای خدا باشد که هست زیرا نمی تواند برای غیر خدا باشد، چونکه می تواند شخص به هر نحو مخفیانه بخورد و بیاشامد، بنابر این کسی که روزه می گیرد حتما برای خدا می گیرد بنابر این روزه دار مورد عنایت خاصه حضرت پروردگار است که خدا فرشتگان را برای نوازش و محبت به او و نوید و بشارت به زمین می فرستد و فرشتگان را شاهد می گیرد که از تقصیر روزه داران گذشته و آنان را مورد عفو و آمرزش خویش قرار داده است.

بهترین جهاد، روزه داري در فصل گرما است

امام صادق (عليه السلام) در اهميت روزه آنهم در فصل گرما مي فرمايد :

«افضل الجهاد الصوم في الحر» (4)

بهترین و عاليترین جهاد (در راه خدا) روزه در فصل گرما است.

يعني همچنان که مجاهدين در حين جنگ و جهاد با دشمن مرارت آتش دشمن و در حين عمل احساس عطش و شدت نیاز به آب مي نمايند و موفق نمي گردند که آب بنوشند روزه دار نیز تحمل شديد تشنگي را مي نمايد، و بلکه با دسترسي به آب روزه اش را افطار نمي نمايد، افضل و بهتر از مجاهد في سبيل الله خواهد بود.

دو چيز موجب کنترل نفس سرکش است

پيامبر عظيم الشان اسلام در راه تعديل غرائز جنسي و کنترل شهوات، به جوانان يك دستور العمل بسيار ارزشمند مي دهد، و نسل جوان را از هرزگيها و افسار گسيختگی ها جدا بر حذر مي دارد، و نظام عادلۀ طبيعت را از هرج و مرج و فساد جوانان حفظ و حراست مي نمايد، و در سخنان بسيار حکيمانه خويش چنين مي فرمايد : «معاشر الشباب عليكم بالبائة فمن لم يستطع فعليه بالصوم فان الصوم له و جاء» .

اي جوانان بر شما باد ازدواج، و نکاح، (که براي اجراي اين سنت نبوي (صلي الله عليه و آله) بشتابيد) و هر گاه بعضي از شما قدرت بر ازدواج ندارد، پس روزه بگيرد، زيرا روزه کنترل کننده و مهار کننده است (که بايد با روزه نفس سرکش را از طغيان و تجاوز و به گناه افتادن حفظ نمود) ، که حضرت صادق (عليه السلام) فرمود : «الصوم و جاء المؤمن» .

روزه کنترل مي کند مؤمن را از شهوترانيها و مهارش مي نمايد از تجاوز به نواميس مردم.

با روزه شيطان را رو سپاه و کمرش را بشکنيد

در اينکه روزه شيطان را از انسان دور نموده و از ارتکاب گناه باز مي دارد پيامبر اسلام فرمود :

«الا اخبركم بشي ء ان انتم فعلتموه تباعد الشيطان منكم كما تباعد المشرق من المغرب قالوا بلي، قال : الصوم يسود وجهه و الصدقة تكسر ظهره و الحب في الله و الموازنة علي العمل الصالح يقطعان دابره و الاستغفار يقطع وتينه و لكل شي ء زكوة و زكوة الابدان الصيام» (5)

پیامبر خدا (صلي الله عليه و آله) به اصحاب خویش (خطاب کرد) آیا آگاه نکند شما را به چیزی که اگر شما آن را انجام دهید شیطان از شما دور می گردد، همچون بعد و فاصله مشرق از مغرب؟ عرض کردند بلی یا رسول الله (صلي الله عليه و آله) حضرت فرمود : روزه صورت شیطان را سیاه و صدقه (بر مساکین و مستمندان) کمرش را می شکند، و حب و دوستی در راه خدا و مبادرت به عمل صالح دنباله اش و نسلش را قطع می نماید، و طلب آمرزش از خداوند، رگ و تینش را قطع می گرداند و از برای هر چیزی زکات است و زکات (تزکیه) بدن، روزه است.

استقامت و ثبات روزه دار

امام صادق علیه السلام فرمود :

«ما من صائم يحضر قوما يطعمون الا سبحت اعضاؤه و كانت صلوات الملائكة عليه و كانت صلواتهم له استغفارا» (6)

هیچ روزه داری حاضر نمی شود در محضر جمعیتی که مشغول خوردن غذا هستند، (و او روزه خویش را حفظ نماید) مگر اعضا و جوارح او تسبیح خدا می کنند (و او فیض بزرگ ثواب تسبیح خدا را درک می نماید) و فرشتگان خدا او را درود و سلام می دهند، و درود فرشتگان خدا برای او آمرزش و استغفار است.

هر گاه روزه می گیرید از کل فساد و آفات حفظش کنید

در اینکه مؤمن هر عمل نیکی انجام می دهد باید به احسن وجه انجام دهد تا به اجر مضاعف نائل گردد، راوی گوید شنیدم از امام صادق (علیه السلام) «يقول اذا احسن المؤمن عمله ضاعف الله عمله لكل حسنة سبعمة و ذلك قول الله تبارك و تعالي و الله يضاعف لمن يشاء» (7)

«فاحسنوا اعمالكم التي تعملونها لثواب الله فقلت له : و ما الاحسان؟ قال : فقال : اذا صليت فاحسن ركوعك و سجودك، و اذا صمت فتوق كل ما فيه فساد صومك، و اذا حججت فتوق ما يحرم عليك في حجك و عمرتك، قال : و كل عمل تعمله فليكن نقيا من الدنس» (8)

حضرت امام فرمود : هنگامی که مؤمن عمل خویش را نیکو انجام داد خداوند اعمال او را مضاعف می گرداند و هر عمل نیکی را (تا) به هفتصد برابر اجر و ثواب مرحمت می فرماید. و این قول خدا در قرآن است که می فرماید : و خدا برای کسی که بخواهد اضافه تر و بیشتر از هفتصد برابر می گرداند. (آنجا که مثال می زند : «مثل الذين ينفقون اموالهم في سبيل الله كمثل حبة انبتت سبع سنابل في كل سنبلة مائة حبة و الله يضاعف لمن يشاء و الله واسع عليم» (9) .

عمل نیک و خالص تا هفتصد برابر بلکه بیشتر پاداش داده می شود

پس نیکو کنید اعمال خویش را آن اعمالی که برای ثواب انجام می دهید، وی گفت عرض کردم به امام، که احسان چیست؟ گفت، امام فرمودند : هر گاه نماز می خوانید رکوع و سجودش را نیک انجام دهید، و هر گاه روزه می گیرید پس خویشتن داری کنید از هر چیزی که باعث فساد روزه شما می گردد، و هر گاه حج می کنید پس از هر چیزی در حج و عمره (مانند تهیه مال حرام و خرج در حج نمودن و . . .) پرهیز نمائید و فرمود : هر عملی که انجام می دهید پس باید از هر ناپاکی منزّه باشد.

عالیترین عامل بازدارنده از معصیت الله، روزه است

فوائد و خصوصیات روزه، تزکیه و خویشتن داری و سالم نگهداشتن نفس از هردنس و ناپاکی و ستر و حجاب از آتش جهنم است، امام رضا (علیه السلام) می فرماید : «اعلم یرحمک الله ان الصوم حجاب ضربه الله جل و عز علي اللسن و الاسماع و الابصار و سائر الجوارح. . .» (10) «و قد جعل الله علي کل جارحة حقا للصيام فمن ادي حقها کان صائما و من ترک شيئا منها نقص من فضل صومه بحسب ما ترک منها». (11)

(ای روزه دار) خدای رحمت کند، همانا روزه حجابیست که خداوند قرار داده آن را بر زبانها و گوشها، و چشمها و سائر جوارح و اعضاء. . . و براستی، خداوند بر تمامی اعضاء و جوارح بدن حقی برای روزه مقرر فرموده است، پس هر کس حقوق اعضاء بدن را در روزه داری خویش ادا کند هر آینه صائم و روزه دار است و حق روزه خویش را ادا نموده، و آنانی که به هر اندازه این حقوق را نادیده گرفته باشند به همان اندازه از فضل و ثواب روزه آنان کاسته می گردد، یعنی روزه اینان دارای ثواب کامل و ابعاد وسیع معنوی نمی باشد.

توصیف روزه کامل و روزه دار واقعی از امام صادق (ع)

سخنان دربار حضرت جعفر صادق پیشوا و رئیس مذهب تشیع در بازداشتن نفس از معاصی و کنترل اعضاء و جوارح بدن از گناه و معصیت الله هنگام روزه داری به شدت مؤثر و مفید است که بدل می نشیند که اگر به دقت بنگریم دگرگون و متحولمان می سازد، جراح مداینی می گوید : حضرت صادق (علیه السلام) فرمود : «اذا اصبحت صائما فليصم سمعك و بصرک من الحرام، و جارحتك و جميع اعضاءك من القبيح و دعه عنك الهذي واذي الخادم، و ليكن عليك وقار الصيام، و الزم ما استطعت من الصمت و السكوت الا عن ذكر الله و لا تجعل يوم صومك كيوم فطرك، و اياك و المباشرة و القبلة و القهقهة بالضحك، فان الله مقت ذلك» .

هر گاه روز کردی در حالی که صائم هستی، پس باید گوش و چشم تو از حرام حتما صائم باشد (زیرا صوم به معنای نگهداشتن و امساک نفس و اعضاء و جوارح از ماکولات و مشروبات و هر مبطل دیگر خاصه از دروغ و غیبت و فحاشی و غیره می باشد، و لذا امام می فرماید :) باید جوارح و جميع اعضاي تو (از زبان و دست و پا و قلب و غیره) از قبیحات و زشتیها پاک باشد، و از خود دور کنی و برهانی کارهای بیهوده و لغو، و اذیت خدمتگزارانت را، البته لازم است بر تو حلم و وقار و خشوع روزه واقعی، (زیرا روزه دار واقعی آن کسی است که کاملا مراقب و مواظب تمامی شؤون زندگیش باشد که کوچکترین نواقص شرعی و عرفی و اخلاقی از او مشاهده نگردد) و ملزم کن نفست را در حد امکان به سکوت و خاموشی، مگر از ذکر خدا (و کلماتی در حد ضرورت برای رفع نیازمندیهای زندگی) و روز روزه ات، با روز افطارت را یکسان قرار نده، (یعنی در حال روزه بیشتر به یاد خدا باش، بلکه برای همیشه خود را بساز) و بپرهیز در حال روزه از قبله و تمتعات دیگر زنان و مباشرت با آنان و از خنده های قهقهه و بلند بلند بپرهیزید، زیرا خدا از خنده های قهقهه خشم دارد، که در قرآن می فرماید :

فليضحكوا قليلا و ليبكوا كثيرا جزاء بما كانوا يكسبون (12)

پس باید که اندک بخندند و باید زیاد بگریند که تا پاداشی باشد به آنچه که کسب می کردند.

روزه فقط امساک از طعام و شراب نیست

مداینی می گوید امام (علیه السلام) سپس فرمود :

«ان الصيام ليس من الطعام و الشراب وحده انما للصوم شرط يحتاج ان يحفظ حتي يتم الصوم، و هو صمت

الداخل اما تسمع ما قالت مريم بنت عمران :
«اني نذرت للرحمان صوما فلن اكلم اليوم انسيا» (13)

يعني صمتا.

همانا روزه فقط امساک از طعام و شراب به تنهائي نيست، بلکه هر آينه از براي روزه شرطي است که مي بایستی آن را حفظ کنی (از آنچه که باعث نقص است) تا آنکه به کمال برسد، و صوم کامل همانا صوم داخل است (يعني از تمام آلايش دروني منزه باشد که او فقط با صمت و سکوت و دوري از خلق الله تحقق پیدا می نماید) .
امام عليه السلام به جراح مدائني فرمود : آیا نشنیدی آنچه که مريم بنت عمران فرمود : براستي من نذر کرده ام براي پروردگار رحمان روزه (سکوت بگیرم) پس امروز با هيچ کسي سخن نمی گویم امام فرمود : حضرت مريم نذر روزه سکوت داشته است.

وقتي روزه مي گيريد چشم و زبان و گوش و . . خود را نيز حفظ کنيد

«فاذا صمتم فاحفظوا السنتكم عن الكذب، و غضوا ابصاركم، و لا تنازعوا و لا تحاسدوا و لا تغتابوا و لا تماروا و لا تكذبوا و لا تباشروا و لا تخالفوا و لا تغاضبوا و لا تسابوا و لا تشاتموا و لا تفاتروا و لا تجادلوا و لا تتاذوا و لا تظلموا و لا تسافهوا و لا تضاجروا و لا تغفلوا عن ذكر الله و عن الصلاة» .
در اين فراز از سخنان در ربار خویش حضرت فرمود : (اي مدائني) هر گاه روزه گرفتيد، پس حفظ و کنترل نمائيد زبانتان را از دروغ، و چشمانتان را از (هر چه دیدنش بر او حرام است) بیوشانيد، (و در حال روزه) منازعه و دعوا (که لازمه اش بد گوئي و فحاشي است) ننمائيد و به همدیگر حسادت نورزید و غیبت نکنید و ترش رو و غضبناک نباشید و با یکدیگر دشمني نکنید و دروغ نگوئید، (و با زنان) مباشرت ننمائید، و مخالفت همدیگر ننمائید (آنجا که مخالفت جائز نیست) و نسبت به همدیگر خشم و غضب ننمائید، و همدیگر را لعن و ناسزا نگوئید، و شماتت و ملامت نکنید، (و در کارهاي خير مثل قرائت قرآن و نماز و ذکر) سستي و بيحالي به خود راه ندهید، و مجادله نکنید، اذیت و ظلم (به زیر دستان و خدمتگزاران و افراد تحت سرپرستي) ننمائید، و سفاهت و خود را به حماقت زدن بخود راه ندهید (حليم و با وقار باشید) کسی را ضجر و شکنجه ندهید، و از یاد خدا غافل نشوید و نماز را فراموش ننمائید، (مراد نمازهاي مستحبي و نوافل يوميہ مخصوصا نافله شب را از یاد نبريد)

هنگام روزه سکوت و وقار و صبر و صدق خود را حفظ کنید

«و الزموا الصمت و السكوت و الحلم و الصبر و الصدق، و مجانبة اهل الشر و اجتنابوا قول الزور و الكذب و الفري و الخصومة و ظن السوء و الغيبة و النميمة» .

نفس خویش را الزام کنید به سکوت و خاموشی، و حلم و بردباری، و صبر و استقامت، و صدق و راستی، و از اهل شر و فساد دوری گزینید، و از قول زور لهویات و موسیقی بنیانکن اخلاق، و دروغ، و فریفتن و گول زدن، و خصومت و دشمنی با همدیگر، و سوء ظن و بدگمانی نسبت به یکدیگر و غیبت و نمایی و فتنه انگیزی از کل این اوصاف ضد اخلاق پرهیز نمائید و اجتناب کنید.

چون عبد خائف از مولای خویش به پیشگاه خدا خاضع و خاشع باشید

«و كونوا مشرفين علي الآخرة منتظرين لايامكم منتظرين لما وعدكم الله متزودين للقاء الله، و عليكم السكينة و الوقار و الخشوع و الخضوع و ذل العبيد الخيف من مولاه خيرين خائفين راحين مرعوبين مرهوبين راغبين راهبين قد طهرت القلب من العيوب و تقدست سرائركم من الخبث، و نظفت الجسم من القاذورات و تبرات الي الله من عداه و واليت الله في صومك بالصمت من جميع الجهات مما قد نهاك الله عنه في السر و العلانية، و خشيت الله حق خشيته في سرک و علانيتک و وهبت نفسک لله في ايام صومک و فرقت قلبک له، و نصبت نفسک له فيما امرک و دعاک اليه فاذا فعلت ذلك كله فانت صائم لله بحقيقة صومه، صانع له لما امرک و كلما نقصت منها شيئاً فيما بينت لك فقد نقص من صومک بمقدار ذلك» .

و (در حال روزه داری) خود را مشرف بر آخرت کنید و منتظر ایامی (که در پیش دارید) و منتظر وعده های الهی باشید، و زاد و توشه خویش را برای ملاقات ذات اقدس الهی فراهم سازید، و بر شما باد (در حال روزه) به سکینه و وقار، و خشوع و خضوع به پیشگاه حضرت احدیت چون بنده ذلیل خائف که از مولایش به شدت می هراسد، در حالی که آزادند و با اختیار خویش به پیشگاه مولا و آقاي خود احساس خوف و رجا می نمایند، و خود را در ترس و رعب فرو برده و در عین حال عشق به مولا و ترس از او آنان را بخود مشغول ساخته است، و به حق قلوبتان را از عیبها تطهیر و باطنتان را از خبائث پاک می نماید، و جسمتان را از تمامی قاذورات و کثافات تمیز نموده، و شما را از غیر خداوند، بری و بیزار می کند، و شما را در روزه داریتان به وسیله سکوت به تمام جهات (از دروغ و غیبت و فتنه انگیزی و . . .) متکی و نزدیک به خدا می گرداند از هر چیزی که در پنهان و آشکار نهی شده، و در نهان و آشکار شما را به خوف و خشیت پروردگار مفتخر می سازد، و نفست را در حال روزه داریت به خدا بخشیده و دلت را برای او فارغ البال و خالی از هر چه که غیر او است مستعد و مهیا می سازد و تو را برای خدا در آنچه به تو امر کرده و خوانده است منصوب می گرداند، (یعنی کاملاً مطیع و منقاد حضرت حق می شوی) .

«فاذا فعلت ذلك كله فانت صائم لله بحقيقة صومه، صانع لما امرک و كلما نقصت منها شيئاً فيما بينت لك،

فقد نقص من صومك بمقدار ذلك» .

پس هر گاه تمامی این اوصاف مذکوره را به جای آوردی و خود را متصف به آن ساختی پس توبه حقیقت برای خدا روزه گرفتی و حق روزه را ادا نمودی، و انجام بده آنچه را که در (باره روزه) به تو فرموده است که هر چه را ناقص کنی و به جای نیاوری از اوصاف روزه و روزه داریت از آنچه که برایت روشن و آشکار است، پس به مقدار آنچه از اوصاف و فضائل روزه را کم کرده باشی از اجر و پاداش آن نیز کم می گردد.

و در آخرین بیان و توضیحات خویش حضرت صادق (علیه السلام) از قول پدر بزرگوارش نقل می نماید که فرمود : «پیامبر (صلي الله عليه و آله) از آن زنی که بجاریه اش سب و ناسزا می گفت (داستانش در همین بخش آمده) آنگاه پیامبر (صلي الله عليه و آله) فرمود :

«ان الصوم ليس من الطعام و الشراب و انما جعل الله ذلك حجاباً عن سواهما من الفواحش من الفعل و القول يفطر الصوم ما اقل الصوم و اكثر الجوع؟» (14)

چه کمند روزه داران واقعی و چه زیادند گرسنگان؟

همانا روزه فقط پرهیز از طعام و شراب نیست، هر آینه خداوند خوردنیها و آشامیدنیها را حجاب و حایل از غیر این دو از فواحش و گناهانی چون دروغ و غیبت و زنا و ظلم از افعال و اقوال که باعث افطار روزه یا تقلیل کمال روزه می شود قرار داده است آنگاه پیامبر (صلي الله عليه و آله) فرمود : چه کمند روزه داران واقعی، و چه زیادند گرسنگان روزه دار، که حظی جز گرسنگی نمی برند و این است آداب و شرائط و فوائد و خصوصیات روزه و اوصاف روزه دار، خداوند به ما نیز این توفیق را عطا فرماید.

کثیری از مردم از قیام لیل جز تعب بیداری و از روزه نهار جز گرسنگی و تشنگی حظی ندارند

پیامبر بزرگ اسلام در این باره می فرماید :

«الا رب قائم ليس له من القيام الا السهر و رب صائم ليس له من صيامه الا الجوع و العطش» (15)

ای مسلمانان آگاه باشید، چه بسیار کسانی که نماز شب می گزارند و قیام لیل می نمایند در حالی که از این شب زنده داری جز رنج بیداری حظی دیگر ندارند، و چه بسیارند کسانی که روزه می گیرند، ولی از روزه داری بهره ای جز گرسنگی و تشنگی نمی برند.

معني و مفهوم اين حديث اين است كه كميت عبادت و مقدار عبادت كردن شخص نمي تواند ارزش وجودي او و ثمره زحماتش را نشان دهد، بلكه كيفيت و چگونه عبادت نمودن او نمودار فضيلت او و ارزش معنوي او مي باشد.

نقش روزه در اخلاق اسلامي

اگر به متون اخبار و روايات در رابطه با مسائل روزه گذري نمائيم بيشتر به سخنان دلنشين امامان معصوم خاصه سفير الهي حضرت ختمي مرتبت عليهم صلوات المصلين برخورد مي نمائيم، چه مستقيماً از اخلاق و تزكيه و اصلاح نفس سخن دارند و چه بطور جنبي و ضمني، اينك كلمات نبوي (ص) را به گوش دل مي شنويم و مي خوانيم :

رمضان ماه تزكيه و اخلاق

«ايها الناس! من حس منكم في هذا الشهر خلقه كان له جوار علي الصراط يوم تزل فيه الاقدام، . . . و من اكرم فيه يتيما اكرمه الله يوم يلقاه، و من وصل فيه رحمه و صله الله برحمته يوم يلقاه، و من قطع فيه رحمه قطع الله عنه رحمته يوم يلقاه و من تطوع فيه بصلاة كتب الله له براءة من النار، و من ادي فيه فرضا كان له ثواب من ادي سبعين فريضة فيما سواه من الشهور، و من اكثر من الصلاة علي ثقل الله ميزانه يوم تخف الموازين، و من تلافيه آية من القرآن كان له مثل اجر من ختم القرآن في غيره من الشهور» (16)

اي مردم هر كس در اين ماه اخلاق خود را نيكو سازد، براي او نيكو گذري از صراط خواهد بود در روزي كه قدمها در آن مي لرزد، . . . و هر كس در اين ماه يتيمي را گرامي بدارد خداوند او را در روز ملاقات گرامي مي دارد، و كسي كه در اين ماه با رحم خود صله كند (به نزد او برود و به او خدمتي نمايد) خداوند در روز ملاقات او را به رحمت خويش مي پيوندد، و كسي كه در اين ماه قطع رحم نمايد خداوند رحمت خويش را در روز ملاقات از او قطع خواهد كرد.

و هر كسي يك نماز مستحبي بخواند خداوند براءت و آزادي از آتش را براي او خواهد نوشت، و اگر كسي در اين ماه فريضة اي را به جاي آورد، از براي او است ثواب هفتاد فريضة در غير ماه مبارك رمضان، و هر كسي زياد درود و صلوات بر من فرستد خداوند روز قيامت كفه ميزان عملش را سنگين خواهد نمود در روزي كه كفه ميزان اعمال

«دیگران» سبک است، و هر کسی یک آیه از قرآن در اینماه تلاوت کند، برای او است اجر کسی که یک ختم قرآن در غیر ماه رمضان نموده است.

همه با هم بیای درس اخلاق ابوذر غفاری

اینک به پای درس اخلاق و موعظه حضرت ابوذر یار با وفای پیامبر بزرگ اسلام می نشینیم، ششمین اختر تابناک آسمان ولایت حضرت صادق (علیه السلام) می فرماید :

«وقف ابوذر رحمه الله عند باب الكعبة، فقال : ايها الناس انا جندب ابن السكن الغفاري، اني لكم ناصح شفيق، فاهلموا! فاكثفوه الناس»

ابوذر بر درب کعبه ایستاد، پس فرمود : آئی مردم، من جندب فرزند سکن از قبیله بنی غفارم، من برای شما ناصح مهربانی هستم، پس بشتابید برای موعظه و نصیحتم، مردم از هر طرف دور او را گرفتند (و آماده استماع نصایح او شدند) .

فقال :

«ان احدكم لو اراد سفرا لاتخذ من الزاد ما يصلحه و لا بد منه، فطريق يوم القيامة احق ما تزودتم له»

پس فرمود : برآستی اگر یکی از شما اراده سفر کند هر آینه از زاد و توشه سفر به قدر لازم (که رفاه و آسایش و سلامت او را در آن تضمین نماید) فراهم می کند، که ناچار از تهیه آن است (زیرا آدم عاقل مسافرتی کوتاه یا بلند را بدون تهیه مرکب و وسیله و اسباب رفاه و پول به قدر کافی و رفیق و مصاحب و غیره شروع نمی نماید و حرکت نمی کند) .

بنابر این راه طولانی و پر خطر قیامت (و عظمت و اهمیت حساب و کتاب آن) سزاوارتر است از آنچه که برای سفر دنیا تهیه می نمائید.

برنامه های ارشادی و سازنده ابوذر

پس مردی برخاست، گفت :

«فارشدنا يا اباذر، فقال : حج حجة لعظام الامور، و صم يوما لجزرة النشور، و صل ركعتين في سواد الليل لوحشة القبور، و كلمة حق تقولها او كلمة سوء تسكت عنها صدقة منك علي مسكين فلعلك تنجو من يوم عسير، اجعل

الدنيا كلمة في طلب الحلال، و كلمة في طلب الآخرة، و انظر كلمة تضر و لا تنفع فدعها، اجعل المال درهمين :
درهما قدمته لآخرتك و درهما انفقته علي عيالك كل يوم صدقة» (17) .

اي ابادر، ما را ارشاد و هدايت فرما، سپس فرمود : براي اهميت و عظمت اموري (که در قيامت در پيش داريد)
حج خانه خدا کنيد (که آثار معنوي حج مشکلات امور اخروي را آسان مي نمايد) و جهت سختيها و دشواريهاي
قيامت و حساب و کتاب دقيقش روزه بگيريد، و جهت وحشت قبر در دل شب دو رکعتي بخوانيد، و سخن حق
بگوئيد، و از سخنان زشت پرهيز نمائيد (اين دو عمل) و اعطاء صدقه اي بر مسکين، شايد شما را از فشار و
سختي روز و انفساي قيامت نجات بخشد، و دنيا را در دو کلمه خلاصه کنيد، یک کلمه، طلب حلال (تهيه روزي
حلال) و کلمه ديگر طلب آخرت (تهيه زاد و توشه براي آخرت) بنگريد و دقت کنيد، هر سخن مضر و غير نافع را
رها سازيد، دور بريزيد، و مالتان را هم هميشه به دو درهم تقسيم نمائيد درهمي (يعني نصفش را) براي ذخيره
آخرتان و درهمي (يعني نصف ديگر) را صرف نفقه عائله خود نمائيد، که اين در هر روز براي شما ثواب صدقه در
راه خدا را دارد.

اشعار منسوب به علي (ع) در مکارم اخلاق

در مکارم اخلاق حضرت امير عليه السلام در اشعاري که به حضرتش نسبت مي دهند چنين مي فرمايد :

ان المکارم اخلاق مطهرة
فالدين اولها و العقل ثانيها
و العلم ثالثها، و الحلم رابعها
و الجود خامسها و الفضل سادسها
و البر سابعها و الصبر ثامنها
و الشکر تاسعها و اللين باقيها
و النفس تعلم اني لا اصادقها
و لست ارشد الا حين اعصياها (18)

همانا مکارم و اوصاف شايسته اخلاق پاکيزه اي است که دين اولين آن است، و عقل و خرد صفت دوم، و علم و
دانش «دين، که انسان را به خدا مي رساند و از بدیها پاک مي گرداند» سومين، و حلم و وقار چهارمين، وجود و
سخاوت و بزرگواري پنجمين، و فضيلت ششمين، و نيکيها هفتمين و صبر و مقاومت (در دينداري و تحمل
مشکلات در راه خدا) هشتمين، و شکر و سپاسگزاري نهمين، و لينت و نرمش کلام و خوي و اخلاق بقيه آن از
مکرمتهاي اخلاقي است (که تمامي اينها از مکارم اخلاق است) و نفس مي داند که همانا او را تصديق و تاييد
نخواهم نمود، و ارشاد و هدايتش نخواهم کرد، مگر وقتي که طغيان کند و مرا به عصيان وا دارد.

نقش روزه در صبر و مقاومت

صبر از اوصافی است، که در اخلاق اسلامی بسیار تاکید شده است، شخص مسلمان در خلال زندگی که با نشیب و فرازها و با مشکلات و ناهمواریها، محرومیتها و نقایص فردی و اجتماعی و با داغ و فراقها مواجه بوده و دست و پنجه نرم می کند باید به خصلت گرمی صبر متصف باشد که تا از پای در نیاید و قدرت تحمل در مقابل شدائد را دارا باشد و تنها صبر و مقاومت است که می توان در پیکار با دشمنان اسلام و ابر جنایتکاران عالم فائق آمد و از پای در نیامده و دست ستمگران عالم را کوتاه نمود، لذا خداوند در کتابش قرآن برای صبر و صابران امتیازی فوق العاده قائل است، در آیه 10 سوره زمر می فرماید :

«انما یوفی الصابرون اجرهم بغير حساب»

جز این نیست که پاداش صابران بی حد و حساب داده می شود.

تعریف لغوی صبر

در مجمع البحرین در لغت صبر می گوید :

«الصبر حبس النفس علی المکره امتثالا لامر الله تعالی» .

که صبر نگهداشتن نفس بر مکروه یعنی چیزی که نفس از آن خوشش نمی آید و برای امتثال و اطاعت اوامر پروردگار عالم است.

آیا شما مؤمن هستید؟

روایت است از ابن عباس :

«لما دخل رسول الله صلى الله عليه وآله علي الانصار، فقال امؤمنون انتم؟ فسكتوا فقال رجل نعم يا رسول الله فقال و ما علامة ايمانكم، قالوا نشكر علي الرخاء و نصبر علي البلاء و نرضي بالقضاء فقال صلى الله عليه وآله (انتم) مؤمنون و رب الكعبة»

هنگامي که پيامبر خدا بر انصار وارد شد، ضمن سخنانش فرمود آيا شما مؤمن هستيد؟ ياران ساکت ماندند، يک نفر از آنان گفت بلي يا رسول الله (ما مؤمنيم) حضرت فرمود : علائم ايمان شما چيست؟ عرض کرد : بر رخاء و گشايش نعم الهي سپاس مي گزاريم، و بر بلايا و مشکلات صبر مي نمائيم، و بقضاء الهي رضايت مي دهيم، پيامبر فرمود به پروردگار كعبه شما مؤمنيد و ايمان داريد. (19)

كجايند صابرون؟ كه بي حساب به بهشت روند؟

و حضرت زين العابدين عليه السلام فرمود :

«اذا جمع الله الاولين و الآخرين ينادي مناد اين الصابرون ليدخلوا الجنة بغير حساب قال فيقوم عنق من الناس فتتلقا هم الملائكة فيقولون الي اين؟ يا بني آدم فيقولون الي الجنة، فيقولون و قبل الحساب، فقالوا نعم قالوا، و من انتم؟ قالوا الصابرون، قالوا و ما كان صبركم، قالوا صبرنا علي طاعة الله و صبرنا عن معصية. الله حتي توفانا الله عز و جل قالوا انتم، كما قلتم ادخلوا الجنة، فنعم اجر العاملين» (20)

روز قيامت كه تمامي مردم از اولين و آخرين در آن جمع مي آيند، منادي ندا مي دهد كجايند صابرون؟ كه تا بدون حساب وارد بهشت گردند، امام سجاد عليه السلام فرمود : پس گروهي از مردم برمي خيزند و حركت مي نمايند و راهي بهشت مي گردند، فرشتگان مي گويند به آنان كجا مي رويد؟ اي فرزندان آدم، مي گويند به سوي بهشت مي رويم، قبل از حساب مي رويد؟ !گويند بلي، مگر شما كيستيد؟ مي گويند ما از صابرين هستيم، گويند صبرتان بر چه بود؟ مي گويند : بر طاعات خدا صبر مي كرديم، و از عصيت خدا صبر مي كرديم «از لذاذ گناه چشم مي پوشيديم از حرام خدا صرفنظر مي كرديم آنقدر تحمل مي كرديم بر عبادت و سختيهاي آن، مثل روزه و نماز و حج و ساير عبادات و از لذت هاي آني گناهان و معاصي پروردگار»، تا خداوند ما را به لقاي خويش دعوت كند، فرشتگان گويند آري آنچه كه گفتيد كرديد، داخل بهشت گرديد «گوارا باد بر شما» و چه نيك است اجر و پاداش عمل كنندگان و صابرين.

اشعار عربي و فارسي در صبر

بني الله للاخيار بيتا سماؤه
هموم و احزان و حيطانه الصبر
و ادخلهم فيه و اغلق بابه
و قال لهم مفتاح بابكم الصبر
این دو بیت عربي به دو بیت فارسي ترجمه و برگردانده شده است.
کلید در گنج مقصود صبر است
در بسته آن کس که بگشود صبر است
چه خاراي کوه و چه ديباي گردون
لباسي که هرگز نفرسود صبر است
«و لنجزين الذين صبروا اجرهم باحسن ما كانوا يعملون» (21)
هر آينه پاداش دهيم آنان را که صبر ورزیدند اجر و مزدشان را به نيکوترين چيزي، که به آن عمل مي کردند.

استغفار ملائکه براي صائمين

امام صادق (عليه السلام) مي فرمايد : «ما من صائم يحضر قوما يطعمون الا سبحت اعضائه و كانت صلاة الملكة عليه، و كانت صلوتهم له استغفارا» (22)
هيچ روزه داري نيست که حاضر گردد بر قومي که مشغول روزه خواري هستند مگر اينکه اعضاء و جوارحش به تسبيح پروردگار مشغول است و حال آنکه ملائکه بر او درود و رحمت مي فرستند و صلوات و درود ملائکه هم براي آنان استغفار و تقاضاي بخشش از خداوند مي باشد.
آري مقاومت و بردباري روزه دار که خوردن و آشاميدني هاي ديگران او را از تسبيح پروردگار باز نمي دارد، و بر ارزش وجود و معنويت و روحانيت او مي افزايد. و البته روزه دار متعهد و مسؤول، نبايد از کنار مردمي که هتک حرمت ماه رمضان و مسلمين روزه دار مي نمايند بي تفاوت بگذرد و مساله امر به معروف و نهي از منكرات را نادیده گرفته و در پي اصلاح جامعه نباشد.

شیعیان ما از ما بردبارترند

امام صادق علیه السلام فرمود :

«انا صبر و شیعتنا اصبر منا، قلت : جعلت فداک کیف صار شیعتکم اصبر منکم، قال لانا نصبر علی ما نعلم و شیعتنا یصبرون علی ما لا یعلمون» (23)

ما بسیار بردباریم و شیعیان ما از ما بردبارترند، راوی گوید : فدایت گردم چگونه شیعیان شما از شما بردبارترند؟ فرمود : زیرا ما بر آنچه می دانیم صبر می نمائیم، و شیعیان ما بر آنچه نمی دانند صبر می نمایند. (یعنی امام هر بلاء و مصیبتی را پیش از بروز آن می داند و میزان اجر و پاداش صبر آن مصائب را هم آگاه است و از درجات صابرین بخوبی مطلع هست، که کسی با علم به میزان ثواب روزه، این فریضه الهی را گردن می نهد و یا ثواب جهاد در راه خدا را به خوبی می داند و جهاد می نماید، با کسی که به یقین اجر و پاداش روزه و عبادات دیگر و ثواب مجاهده در راه خدا و یا جهاد با نفس را نمی داند به وضوح روشن است که در اجرای این عبادات به امید اجر و ثواب مالا یعلم، صبر و مقاومتی بیشتر از خود نشان داده است، و شاید به همین جهت امام می فرماید : شیعیان ما از ما بردبارترند).

زمین پر از طلا در پاداش صائم نا چیز است

پیامبر (صلي الله عليه و آله) فرمود :

«من صام یوما تطوعا فلو اعطي ملء الارض ذهباً ما وفي اجره دون يوم الحساب» (24)

اگر کسی یک روز روزه مستحبی بگیرد، پس اگر زمین را پر از طلا نموده به او دهند حق او را اداء نکرده اند و اجر او را نداده اند که فقط روز قیامت حقیش اداء می گردد (و اداء حق او فقط بهشت است) علامه مجلسی در بحار ذیل حدیث شریف می فرماید : همانا ثواب روزه مقدر نشده آنچنان که ثواب حسنات به ده برابر مقدر شده.

پیامبر (صلي الله عليه و آله) می فرماید :

«قال الله عز و جل : کل اعمال بني آدم بعشرة اضعافها الي سبعة ضعف الا الصبر فانه لي و انا اجزي به، فتواب الصبر مخزون في علم الله عز و جل و الصبر الصوم» .

خداوند فرمود : تمامی اعمال بني آدم از ده برابر الي هفتصد برابر پاداش دارد مگر صبر زیرا صبر براي من است و جزای صبر را من می دهم، پس ثواب صبر در گنجینه علم خدا است و صبر همانا روزه است.

در مورد صبر و استقامت و اینکه انسان بایستی در حوادث زندگی، نشیب و فرازها و مشکلات و ناگواریهای تلخ زندگی همواره بردبار و صبور باشد و به اندک نارسائی گرسنگی و تشنگی و حتی از سختیهای طاقت فرسای زندگی نهراسد و از کوره بدر نرود، و همواره به زینت صبر و استقامت مزین و مفتخر باشد و از رحمت پروردگار رحیم و روف مایوس و نا امید نگردد، در این رابطه بنده خدا مردی پیلتن در مقابل دشمن و در جهاد و جنگ و عبادات و

طاعتهای الهی همواره مستقیم و پا بر جا می باشد، اشعاری منسوب به امیر مؤمنان علی بن ابی طالب (علیهما السلام) را در این باره می خوانیم :

اشعار منسوب به امیر مؤمنان (ع) در صبر

الا فاصبر علي الحدث الجليل
وداو جورک بالصبر الجميل
و لا تجزع و ان اعسرت يوما
فقد ايسرت في الزمن الطويل
و لا تياس فان الياس كفر
لعل الله يغني من قليل
و لا تظنن بربك غير خير
فان الله اولي بالجميل
و ان العسر يتبعه يسار
و قول الله اصدق كل قيل
فلو ان العقول تجر رزقا
لكان الرزق عند ذوي العقول
و کم من مؤمن قد جاع يوما
سيروي من رحيق سلسبيل

ای مؤمنان، آگاه باشید، بر حوادث صبور و شکوبا بوده و دردهای خویش را به مقاومت و صبر جمیل مداوا نمائید، هر گاه در اندک زمانی فشار و سختی زندگی بر شما وارد شد جزع و ناله نکنید، زیرا در ازمنه طولانی در سهولت و گشایش و آسایش بسر می بردی و خواهی برد، در هنگام مشکلات و سختیها، مایوس نباش به خیال اینکه دیگر درهای رحمت به سویت بسته شده بلکه بزودی در گشایش و رحمت باز خواهد شد و بدان که یاس از رحمت خدا کفر است، چه بسا خداوند حکیم به اندک زمانی بنده اش را مستغنی می نماید، و یا زندگی محدود و کم درآمدت را به غنا و دارائی تبدیل می نماید، و به پروردگارت جز خیر و سعادت گمان مبر، زیرا خداوند بخوبی و شایستگی سزاوارتر است، همانا هر سختی سهولت و آسانی هم به دنبال دارد، و قول خداوند راست ترین قولها است زیرا فرمود :

«فان مع العسر يسرا، ان مع العسر يسرا» (25)

با هر مشکل یک آسانی نیز هست

که با هر دشواری گشایش و آسانی است پس اگر رزق و روزی فراوان را عقلها می توانستند به جریان اندازند، همانا تمامی ثروتها و ارزاق در نزد صاحبان عقل بود، در حالی که رزق دست خدا است و چه بسا ابلهان کم عقل و فکر دارای ثروت و مال فراوانند.

پی نوشت ها :

- 1- مصباح الشریعة تالیف عبد الرزاق گیلانی (ره) ص 137 مترجم.
- 2- مصباح الشریعة مترجم، ص 133- بحار، جلد 96، ص 254.
- 3- سفینة البحار، محدث قمی، کلمه صوم.
- 4- سفینة البحار، کلمه صوم.
- 5- سفینة البحار، کلمه صوم.
- 6- سفینة البحار، کلمه صوم.
- 7- سوره بقره، آیه 261.
- 8- بحار، ج 96، ص 291.
- 9- سوره بقره، آیه 261.
- 10- به علت مغلق بودن عبارت و اختلاف روایات از ثبت آن انصراف حاصل شد.
- 11- فقه الرضا (علیه السلام) ، چاپ سنگی، 1274 قمی، ص 23.
- 12- سوره توبه، آیه 84.
- 13- سوره مریم، آیه 28.
- 14- بحار، جلد 96، ص 292- و وسائل الشیعه، شماره 13135.
- 15- نهج الفصاحه، حدیث 474.
- 16- عیون الاخبار الرضا (علیه السلام) ، ج 1، ص 295.
- 17- بحار الانوار، ج 96، ص 258.
- 18- دیوان امام علی (علیه السلام) ، ص 128.
- 19- وقایع الایام خیابانی تبریزی، ص 13.
- 20- وقایع الایام تبریزی.
- 21- سوره نحل، آیه 96.
- 22- سفینة البحار، ج 2، ص 64.
- 23- کافی، جلد 3، ص 148.

24- بحار، جلد 96 ص 252.

25- سوره انشراح، آیه 7 - 6.